

EUHARISTIJSKO SLAVLJE

EUHARISTIJSKA MOLITVA

Za razliku od prvog dijela euharistijske službe, euharistijska je molitva vrlo davno postala gotovo posve nepromjenljiva. S vremenom je narodu prestajala biti razumljiva, a nešto kasnije počela se izgovarati tiho i tako je ta molitva, „središte i vrhunac čitavog slavlja” (IG 54), posve sakrivena od vjerničkog puka. Glasno izgovaranje i narodni jezik zasigurno nisu riješili sve teškoće. Ovim bi se prilogom htjelo barem malo pomoći njezinu razumijevanju.

I. IZ POVIJESTI EUHARISTIJSKE MOLITVE

1. Nazivi

Ova se molitva kroz povijest različito nazivala. Razlike su išle od kraja do kraja i od vremena do vremena i moglo bi se reći da su više ili manje slijedile pomicanje naglaska u shvaćanju euharistije.

U biblijskom izvještaju o Večeri Gospodnjoj molitveni element prigodom lomljenja kruha označen je kao *benedictio* (eulogia, blagoslov), a uz čašu se pojavljuje izraz *eucharistia*, zahvalna molitva (Mt 26,26; Mk 14,22). Ubrzo će molitva nad čašom prevladati, pa tako i naziv euharistija. To je ujedno i najstariji naziv za euharistijsku molitvu u današnjem smislu. Na Istoku će se ubrzo pojaviti naziv *anafora* koji u prvom redu naglašava žrtveni vid. Slični termini pojavit će se i na Zapadu: *oblatio* (prinos), *actio* ([žrtveni] čin), *canon actionis* (pravilo [žrtvenog] čina). Katkada se ova molitva jednostavno zvala *Oratio*, *Prex*, *Praedicatio* i sl.¹ Sadašnji naziv „euharistijska molitva” vjerojatno je najbolji te siromašnu riječ „kanon” ne treba upotrebljavati barem za nove euharistijske molitve (uz prvu je ostavljen i naziv Rimski kanon, jer se ona od starine tako zvala).

1. Opširna dokumentacija o nazivima može se naći u svim većim liturgijskim priručnicima, na primjer: M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, III: *La Messa. Commento storico-liturgico alla luce del Concilio Vaticano II*, Milano 1966; J. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia. Eine geschichtliche Erklärung der römischen Messe*, Wien-Freiburg-Basel 1962, itd.

2. Podrijetlo i razvoj

Treba imati na umu da se iz biblijskog izvještaja ne može pouzdano rekonstruirati odvijanje Gospodnje Večere. Ti izvještaji već su odraz prakse prve Crkve i određena teološka interpretacija. Zato se ne treba čuditi razlikama. Prema Mateju i Marku, Isus je, za vrijeme večere, izrekao blagoslovnu molitvu nad kruhom (eulogia), a zatim zahvalnu nad čašom (eucharistia). Luka i Prva Korinćanima za obje molitve imaju izraz eucharistia, a molitva nad čašom rastavljena je od prve i stavljena poslije večere.

Novozavjetni nam izvještaji nisu zabilježili te molitve nego samo interpretativne riječi za kruh i za čašu. Može se pretpostaviti da se Isus nije doslovno držao molitava židovskog obrednika, jer i njihovu se predsjedatelju dopuštala improvizacija u okviru određene teme. O sadržaju Isusovih molitava tek bi se nešto moglo nagađati polazeći od njegovih govora o kruhu života, o čaši i o značenju njegove Pashe, kako ih je zabilježio Iv 6 i 13–17.²

Ni u apostolsko doba nije bilo utvrđena teksta, jedinstvena i određena za sve. Očito je da se nije nastojalo doslovno ponoviti Isusove riječi i čine s posljednje večere. Pažnja apostola više je bila usmjerena na smisao onog „Ovo činite . . .” A što se tiče blagoslovnih molitava, one su zasigurno bile vrlo bliske židovskima.

Ovdje je potrebna jedna napomena o židovskom poimanju gozbe i o blagoslovima koji su je pratili. Kod Židova svaka je gozba svet, religiozan čin. Obredi i molitve što je prate samo su pokazatelj takvog poimanja. Za blagdansku gozbu, osobito pashalnu, molitve su nešto duže i svečanije.³

Odvijanje Isusove večere u kojoj je ustanovljena euharistija moglo je biti isto kao što je bilo uobičajeno kod Židova u to doba, a tako su vjerojatno nastavili i prvi kršćani. Prvi uzorak kršćanske „euharistijske molitve” nalazimo u „Didaché” 9–10. Cjelina tih molitava ima red kao židovski blagoslov kod stola: najprije molitva nad čašom, zatim nad kruhom i na koncu opet nad čašom. Ali taj tekst ne slijedi samo židovsku strukturu nego i glavne misli, sa sitnijim kršćanskim preradbama.⁴

2. Zabilježene su i neke druge njegove molitve, npr. Mt 11, 25–27; Iv 11,41 i sl.; 17,1–26. Na večeri u Emausu (Lk 24, 30–35; Mk 16,12 i sl.) učenici su prepoznali Isusa po lomljenju kruha: sigurno više po popratnoj molitvi negoli po samom lomljenju.

3. Tekstovi se mogu naći u *Præx eucharistica. Textus e variis liturgiis antiquis selecti*, izd. A. HAENGGI-I. PAHL, Fribourg Suisse 1968, 6 i sl. (blagoslov nad prvom čašom i nad kruhom); zahvalna molitva poslije večere (9–12) (u pashalnoj večeri: 15–24).

4. U to se možemo uvjeriti i površnom usporedbom tekstova. Hrvatski prijevod *Didaché* 9–10 može se naći u članku: T. ŠAGI – BUNIĆ, *Misni kanon kao književna vrsta*, u: *ISTI, Vrijeme suodgovornosti. Knjiga druga* (Zagreb 1982), str. 16–17 (cijeli članak 3–26). – Još nije riješeno pitanje je li posrijedi sakramentalni obrazac ili euharistija u širem smislu. Novija su istraživanja sve sklonija da tu molitvu drže euharistijskom u užem smislu. C. GIRAUDE, *La struttura letteraria* (v. bilj. 5), 260, nešto je oprezniji: „Moramo priznati da ne raspolažemo potrebnim elementima ni da to ustvrdimo niti da zaniječemo.”

„Apostolske konstitucije” sadrže u knjizi VII. tekst vrlo blizak tekstu iz „Didaché”, ne mnogo manje arhaičan ali potpunije prerađen prema kršćanskoj viziji. Međutim, promjena se vidi i u strukturi: „Didaché” slijedi strukturu židovskog blagoslova kod stola – sastoji se od više susljednih euharistija, od kojih svaka završava doksologijom. Euharistija u „Apostolskim konstitucijama” VII. sastavljena je od dvije cjeline a doksologija je samo na kraju druge.⁵

Put do jedinstvene „euharistijske molitve” još nije posve razjašnjen.⁶ Moguće je da je razvoj išao ovim redom: dok je euharistija bila spojena s gozbom, redosljed je mogao biti kao u židovskom obredu: lomljenje kruha na početku, gozba, zahvala nad čašom (to bi odgovaralo redu u „Didaché”). Kad je gozba nestala, lomljenje kruha i duža zahvala nad čašom slijedili su jedno iza drugoga. Blagoslov nad čašom imao je važniju ulogu a molitva je bila duža i nije čudo što je prevladala.

Još jedno pitanje ostaje nejasno u formiranju euharistijske molitve: Kada su i na koje mjesto ušle u molitvene tekstove Isusove interpretativne riječi, kasnije složene u obliku formule koju zovemo izvještaj o ustanovljenju? U molitvama „Didaché” 9–10 i „Apostolskih konstitucija” VII, 26 nema im traga a tako je po svoj prilici i s prvotnom anaforam apostola Addai i Mari.

Daljnji razvoj ići će od kraja do kraja različitim tijekom. Na taj razvoj najviše je utjecala mogućnost da se na različito mjesto uključi izvještaj o ustanovljenju. Aleksandrijska i istočnosirska liturgija, koje su naglašeno eshatološki usmjerene, uključuju taj embolizam u eshatološku prošnju (birkat rahem), dok zapadnosirska liturgija, koja više naglašava euharistijsku i povijesnu dimenziju, stavlja taj embolizam radije u hvalbeni dio. Tako se može reći da postoje dvije osnovne skupine anafora, aleksandrijska i antiohijska, svaka opet sa svojim podskupinama.

S vremenom će se formirati središnja cjelina: anamneza-izvještaj-epikleza. Izvještaj o ustanovljenju ima za slavlje vrhunsku znakovnu vrijednost. anamneza je odgovor na zapovijed „Ovo činite meni na spomen”; epiklezom Crkva očituje da joj je za ispunjenje Isusova naloga potreban intervent Duha.

Daljnji razvoj kretat će se uglavnom unutar tih dijelova. Tako će se, na primjer, proširivati predmet anamneze a sam pojam anamneze u ne-semitskom govoru poprimit će s vremenom žrtveni karakter – dodat će se molitva za preporuku i prihvaćanje žrtve. I epikleza će poprimiti vrlo različit sadržaj i od nje će se razviti najrazličitije prošnje. Taj je element postojao na istom mjestu i u židovstvu: traži se da se predmet spomen-čina ostvari i na sadašnjim sudionicima. Ni dio koji prethodi izvještaju ustanovljenja neće ostati nepromijenjen. Uvođenje himna „Svet”

5. Usp. C. GIRAUDD, La struttura letteraria della Preghiera eucaristica. Saggio sulla genesi letteraria di una forma. Toda veterotestamentaria, beraka giudaica, anafora cristiana (Roma 1981), 250 i d. koji donosi usporedu oba teksta i komentira ih.

6. Kratak pregled može se naći u E. MAZZA, Le odierne preghiere eucaristiche. 1/Struttura, Teologia, Fonti (Roma 1984), 31–37. Usp. također T. ŠAGI-BUNIĆ, Misni kanon kao književna vrsta (v. bilj. 4), 15–20.

dijeli ga na dvoje i svaki se razvija samostalno. Prvi će ići prema onome što mi sada zovemo predslovlje a drugi će poprimiti najrazličitije teme.

To razdoblje razvoja i plodnog stvaralaštva traje otprilike do 4–5. stoljeća kada i na Istoku i na Zapadu tekstovi uglavnom postaju stalni.⁷ Stvaranje novih tekstova nastavlja se ipak i u srednjem vijeku,⁸ ali svi ti novi tekstovi uglavnom su zastranjenja od zdrave liturgijske predaje. Uvode se i nove kretnje (geste) koje narušavaju prijašnju jednostavnost: pokleci, znakovi križa, podizanje. . .

3. Zastranjenja i obnove

Gotovo svi tekstovi stvoreni u srednjem vijeku u nekom su pogledu zastranjenja od starih liturgijskih predaja. Tu se mogu ubrojiti različita pobožnjaštva (npr. pobožnost prema Kristovu čovještvu, pokornički elementi i sl.),⁹ tekstovi vrlo slični srednjovjekovnim apologijama, a osobito zastranjenje od tradicionalne teocentričnosti euharistijske molitve: ona je katkada upravljena Kristu,¹⁰ katkada je koji njezin dio upravljen Trojstvu,¹¹ a katkada – što još više iznenađuje – veći dio upravljen je Djevici Mariji.¹²

Kada se Rimski kanon proširio po cijelom Zapadu (9/11. stoljeće), stvaralaštvo je svedeno na pojedine dijelove, kao što su predslovlje, *Communicantes*, *Hanc igitur* i sl. No i tu je bilo različitih ograničenja, redovito opravdanih jer u tim novim tekstovima euharistija je često svođena na tešku moralističku didaktiku.¹³

Ipak je na Zapadu, u to doba snižene kulturne i vjerske razine, euharistija bila zaštićena od znatnijih zastranjenja. No bila je sakrivena od naroda. Euharistijska molitva izgovarala se tiho (i na Istoku i na Zapadu!), te su, osobito na Istoku, uvođene različite pjesme i poklici da zaokupe pažnju puka u slavlju koje je znalo potrajati. No i te će intervete ubrzo preuzeti pjevački zbor, te će vjernici postati gledaoci i slušaoci. Na Zapadu je razvoj išao tim putem da je Kanon u 11–13. st. bio posve prekriven recitiranjem psalama i molitvama koje nisu imale nikakve veze sa svećenikovom molitvom. Uskoro će se međutim i za svećenika početi ubacivati različite molitve koje bolje odgovaraju njegovoj osobnoj pobožnosti.¹⁴ To su tzv. apologije. Njih će tijekom 12–13. stoljeća nestajati, ali mjesto

7. Opširna i do sada najpotpunija rasprava o razvoju euharistijske molitve od početka do danas jest: L. BOUYER, *Eucharistie. Théologie et spiritualité de la prière eucharistique*, Tournai 1968; značajna su u istom pogledu i istraživanja L. LIGIERA: *De la Cène à l'Eucharistie*, u: *Assemblées du Seigneur*, sv. 1, Paris 1968, str. 19–57 i *Les origines de la prière eucharistique: de la Cène du Seigneur à l'Eucharistie*, u: *QL 53/1972*, 181–202.

8. Mnoge donosi *Prex eucharistica* (v. bilj. 3), III. i IV. dio; usp. o tome L. BOUYER, *Eucharistie* 345–384.

9. To se vidi npr. u nestorijanskoj Liturgiji svetih apostola.

10. Tako je na primjer u anafori sv. Grgura Nazijanskoga (*Prex eucharistica* 360).

11. Ta se pojava susreće u nekim istočnosirskim euharistijskim molitvama.

12. Usp. *Prex eucharistica* 160–167 i 200–203.

13. Usp. L. BOUYER, *Eucharistie* 366.

14. Usp. *Isto*, 379 i sl.

njih dolazi nešto slično. Uz „Svet” i „Blagoslovljen” (ali i uz druge pjesme misnog reda) dodaju se tzv. tropi, s vrlo svečanim polifonijskim napjevima. Tekst je vrlo sličan apologijama: u središtu je klanjanje euharistiji, upućivanje na muku, izrazi ljudske nedostojnosti i sl. Istodobno, podizanje postaje središnji element, naglašen je govor o stvarnoj prisutnosti. Sve je usmjereno ostvarenju te prisutnosti i ona je promatrana kao rezultat ponavljanja Isusovih riječi nad kruhom i vinom.

Dok razmišlja o cijelom tom razdoblju, L. Bouyeru je očito da je u Katoličkoj crkvi „s euharistijskim Kanonom i s cjelinom predslavlja, uvijek bila prisutna drevna euharistija. Ali ako je nije trebalo iznova tražiti, onda ju je zasigurno trebalo osloboditi velikog dijela neprikladnih dodataka i vratiti pametnu korištenju”.¹⁵

Istina, bilo je nekoliko bojažljivih pokušaja obnove, ali svi su ostajali nezapaženi. Ipak put obnovi nakon II. vatikanskog sabora dugo je pripravljan, napredovala su i znanstvena istraživanja. Osobito je značajan u tom pogledu Prvi međunarodni skup, održan 1951. u benediktinskoj opatiji Maria Laach. Na skupu se raspravljalo o obnovi rimske mise, a bili su prisutni glasoviti povjesničari misnog obreda J. A. Jungmann i B. Capelle. Među teže probleme stavljena je i obnova euharistijske molitve – no polazilo se od Rimskog kanona, euharistijske molitve koja je tada bila jedina u rimskom obredu. Složenost strukture svi su lako zapažali a Jungmann je imao i konkretnih prijedloga preuređenja. Nitko nije nijekao nedostatke Rimskog kanona, čak ni teže, ali su svi ipak bili svjesni činjenice da je to tekst koji je dugotrajnom uporabom stekao čast i dostojanstvo. Takav kakav je došao do nas poznat je već na kraju 6. stoljeća, uz lagane ispravke u 9. st. i neznatne kasnije dodatke. Razumljivo je što je bilo teško dirnuti u takav tekst.

Slično raspoloženje bilo je i tijekom pokoncijske obnove. U početnim raspravama, uz glasno izgovaranje, spominjani su uglavnom drugotni elementi: znakovi križa, pokleci, poklici naroda, mnoštvo amena i sl.¹⁶ Napokon je otvoreno postavljen problem strukture Rimskog kanona i radna skupina 10, zadužena za misni red, predložila je tri različita nacrti kako preurediti Rimski kanon.¹⁷ O tim se nacrtima naširoko raspravljalo u Consiliumu u listopadu 1965. Nitko nije nijekao teškoće s Rimskim kanonom, no neki su se žestoko protivili i najsitnijoj promjeni. Svi su, međutim, složno tražili da se sastavi i doda jedna nova euharistijska molitva. Napokon je radna skupina sastavila Memorandum o obnovi misnog reda.¹⁸ Tu su potanko opisane rasprave u skupini i prevladavajuće težnje. Uz predložene nacрте za preradbu Rimskog kanona skupina je spomenula i svoju spremnost da poradi na stvaranju novog teksta. Memorandum je, nakon odobrenja u Consiliumu (8. 6. 1966.) poslan papi. U vezi s euharistijskom molitvom

15. Isto, 445.

16. Usp. A. BUGNINI, *La riforma liturgica (1948–1975)*, Roma 1983, 334–338.

17. Prijedlozi se mogu naći u A. BUGNINI, *La riforma* 338–339.

18. Memorandum sull'attività del Coetus X „De Ordine Missae” in conformità ai decreti conciliari (24. V. 1966.). Tekst je objavio J. WAGNER (v. bilj. 20).

papa je doslovce odgovorio: „Neka se sadašnja anafora ostavi nepromijenjenom; neka se sastave ili potraže dvije ili tri anafore koje bi se upotrebljavale u posebnim vremenima.”¹⁹

Odluka Pavla VI. bila je pomalo neočekivana. Što ga je potaklo na taj korak? U svemu tome neku je ulogu nesumnjivo imala nestrpljivost koja je već zavládala u nekim narodima. Počele su se množiti privatne euharistijske molitve, često sumnjiva sadržaja. U Nizozemskoj, na primjer, već je bio zavládao priličan nered. Tada je kard. Alfrink dao prevesti na nizozemski Rimski kanon i sastaviti šest novih euharistijskih molitava te ih je poslao u Rim na odobrenje, no odobrenje nije dobio.

Odmah poslije toga radna skupina 10 dala se na posao, najprije tražeći mišljenja i konkretne prijedloge. Već na njezinu prvom radnom sastanku određena su neka polazišta. Trebalo je sastaviti tri euharistijske molitve: jedna bi se nadahnjivala na molitvi iz Apostolske predaje, druga bi bila po galikanskom uzoru a treća po istočnjačkom. S druge strane, trebalo je jasnije izraziti ulogu Duha Svetoga u euharistiji. Uslijedile su rasprave na različitim razinama.²⁰

Značajno istraživanje obavio je C. Vagaggini. On je za tri mjeseca intenzivnog rada (u ljetu 1966.) proučio sve značajnije probleme vezane za Rimski kanon i predložio ih za raspravu.²² Vagagginijevi nacrti poslužili su kao osnova za sadašnju 3. i 4. euharistijsku molitvu. Promjene unesene kasnije plod su rasprava u Consiliumu. Drugu euharistijsku molitvu prikazao je P. Jounel a kao peta bila je predložena aleksandrijska anafora sv. Bazilija (priredio i predstavio L. Bouyer). Nacrti su zatim predani Savjetu predsjedništva da ih ispita a potom predstavljeni na 8. plenarnom sastanku u travnju 1967. Zatim su predani Svetom zboru za nauk vjere i Svetom zboru za obrede. Jedino anafora sv. Bazilija nije dobila „nihil obstat” od Sv. zbora za nauk vjere²³ i tako je izostavljena iz nacрта.

Papa je htio da svi važniji nacrti liturgijske obnove, pa tako i ovi, idu na biskupsku sinodu 1967. godine. 21. listopada 1967. kard. Lercaro otvorio je na sinodi raspravu o liturgijskim nacrtima. Tome je naknadno pridodan „Dodatak liturgijskom izvještaju” koji je između ostalog sadržavao i nove euharistijske molitve a nosio je naziv „Quesiti pontifici”. Pitanje koje nas ovdje zanima glasilo je: „Prihvaća li se da se uz Rimski kanon uvedu tri nove euharistijske molitve?”

19. Memorandum 285.

20. J. WAGNER, Zur Reform des Ordo Missae. Zwei Dokumente, u: Liturgia opera divina e umana. Studi sulla riforma liturgica offeriti a S. E. Mons. Annibale Bugnini in occasione del suo 70° compleanno (Roma 1982), 263–289.

22. C. VAGAGGINI je iste godine objavio svoja istraživanja: Il canone della messa. Problemi e progetti, Torino – Leumann 1966.

23. Sveti zbor to ovako obrazlaže: „Razmotrivši glasove časnih otaca 'Consiliuma' i potrebu da se prethodno na odgovarajući način prouči složeno pitanje epikleze, a isto tako i teškoće koje može uzrokovati neuvjetovana upotreba te euharistijske molitve, pro nunc dilata” (navedeno prema A. BUGNINI, La riforma 454, bilj. 10).

Od 183 glasača 127 je odgovorilo potvrdno, 22 nije čno i 34 „iuxta modum”.²⁴ O rezultatima glasanja obaviješten je papa i činilo se da su nove euharistijske molitve spremne za objavljivanje. No bilo je još sitnijih nejasnoća, tako da su novi tekstovi odobreni tek 27. travnja 1968. i potvrđeni dekretom Sv. zbora za obrede od 23. svibnja iste godine. 2. lipnja poslan je po jedan primjerak biskupskim konferencijama s popratnim pismom i uputama za katehezu.^{24 a}

II. EUHARISTIJSKA MOLITVA U NOVOM MISALU

Od najnovije liturgijske obnove rimska liturgija nije više jedini izuzetak po jedincatosti euharistijske molitve. Uvođenje novih euharistijskih molitava nije bilo bez oklijevanja. Ipak, sad se može reći da je Crkva, s novim euharistijskim molitvama, propjevala novu pjesmu obogaćujući tako svoju suvremenu liturgiju onim najboljim što je našla u liturgijskim predajama. No, vidjet ćemo također da je još uvijek ostalo neriješenih pitanja.

1. Tekstovi

Sastavljači novih euharistijskih molitava našli su se pred problemima koje nisu mogli do kraja riješiti. Uglavnom su svi vezani za strukturu euharistijske molitve.

a) Struktura

Već je više puta spomenuta složenost strukture Rimskog kanona i sasvim je opravdano što je za nove euharistijske molitve usvojena jednostavnija struktura, u biti jednaka u sva tri nova teksta. Odmah na početku postavila su se neka načelna pitanja, od kojih je sigurno najvažnije vezano za epiklezu.

Rimski kanon ne sadrži izričitu epiklezu i to mu se redovito ubraja u nedostatke. Tada se htjelo otvaranje prema Istoku, a istodobno se moralo voditi računa i o zapadnom teološkom načinu mišljenja koje, kako je poznato, pridaje središnju ulogu Isusovim riječima u izvještaju o ustanovljenju. Ipak, novija teološka istraživanja pomogla su da se barem umanji opreka između istočnog i zapadnog poimanja. Ne može se, međutim, nijekati da su neke razlike postojale i u otačko doba, no ipak nije bilo opreke. Čini se da je u obje predaje značajnu ulogu imala svećenikova nakana da učinkovitost Isusovih riječi primijeni na ovaj kruh i na ovo vino. Istok je to izražavao zazivanjem Duha Svetoga, a Zapad je učinkovitost Isusovih riječi pridavao njihovoj jednostavnom izgovaranju *in persona Christi*. I jedna i

24. Usp. A. BUGNINI, *La riforma* 3:5

24a. *Proces eucharisticae et praefationes*, Vatikan 1968. Tekstovi su objavljeni i u *Notitiae* 1968: 146–148 (pismo kard. Gut), 148–155 (upute za katehezu), 156–179 (dekret, norme i tekstovi).

druga predaja čvrsto vjeruju da se posveta ostvaruje samo djelovanjem Duha Svetoga, a tek s vremenom će se početi raspravljati o trenutku pretvorbe, što će posebno doći do izražaja na Zapadu, a to je psihološki donekle i razumljivo: kruh i vino drže se u rukama i nad njima se izgovaraju Isusove riječi: „Ovo je moje tijelo. . . Ovo je moja krv . . .”, zaboravljajući pritom da je to izvještaj, pripovijedanje Ocu što je Isus učinio: „I kad je bio predan, on uze kruh. . .” (o ulozi izvještaja o ustanovljenju govorit će se kasnije).²⁵

Kratko se može reći da se dvije predaje, ako ih pažljivo promatramo, slažu u bitnome. Zapadna više naglašava svećenikovo djelovanje *in persona Christi* a istočna više *in persona Ecclesiae*. Novija zapadna teologija, osobito pokoncilaska, teži određenoj ravnoteži i nastoji uskladiti ta dva vida: euharistija, kao i svaki drugi liturgijski čin, istodobno je *actio Christi* i *actio Ecclesiae*.²⁶ Pitanje je znatno rasvijetljeno govorom o različitim Kristovim prisutnostima u Crkvi (usp. npr. SC 7). Za to pitanje možda je najznačajniji jedan tekst u enciklici *Mysterium fidei* koji različite Kristove prisutnosti u Crkvi naziva „stvarnima”, među kojima je i njegova prisutnost u osobi službenika koji djeluje u njegovo ime. A sva djelatnost uskrslog Krista sastoji se u slanju Duha, što je plod njegove vazmene žrtve. Zato bi se moglo reći da je pretvorba euharistijskih darova čin Krista, vrhovnog svećenika, koji djeluje po službeniku i po svome Duhu.²⁷ Ipak ostaje pitanje kako tu stvarnost najbolje obredno izraziti.

Prijeko je potrebno u prvom redu ponovno otkriti bogatstvo i jedinstvenost euharistijske molitve.^{27 a} Tek tada će biti moguće da se ona slobodnije oblikuje po zakonitostima svoje nutarnje logike. Jer euharistijska je molitva i literalno djelo, s vrlo određenom strukturom. Kroz povijest se, ubacivanjem novih elemenata, često odstupalo od te strukture ili je ona prestajala biti jasna (najočitiji je primjer Rimski kanon), ali postoje zakonitosti prema kojima je treba uvijek iznova ispitivati.

Jedna od bitnih oznaka euharistijske molitve jest teocentričnost: ona je kao cjelina upućena Ocu. Ipak se spominju pojedinačno djela pojedinih božanskih osoba. Iako se njihovo sadašnje djelovanje ne može shvaćati razdvojeno i susljedno, ono se u liturgijskom činu može jedino tako izraziti, a slijedi se pritom povijest spasenja: pojednostavnjeno rečeno, najprije se nabrajaju izravna Očeva djela, zatim djela koja je učinio u Kristu (osobito vazmena žrtva i euharistija koja je njezin sakrament), a nakon toga spominje se djelo Duha Svetoga. Zato epikleza redovito dolazi iza navještaja Isusova obećanja, koje se obredno izriče ponavlja-

25. Opširnije o ulozi epikleze govorim u izvratku iz disertacije: *La Preghiera eucaristica nel „Missale romanum” di Paolo VI. Problemi e prospettive*, u: *Analecta TOR* 19/1986, fasc. 141, str. 110–115 (cijeli izvadak 85–152).

26. Usp. Sveta kongregacija obreda, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija*, 3c (Dokumenti 59, Zagreb, KS, 21980).

27. Usp. Y. CONGAR, *Je crois en l'Esprit-Saint*, III, Paris 1980, 303.

27a. O tome usp. P. BAŠIĆ, *La Preghiera eucaristica* (v. bilj. 25), 115–117.

njem njegovih riječi o ustanovljenju. A to obećanje ne može ostati neispunjeno kada se vrši po Kristovu nalogu. Zato Crkva u svom slavlju ponavlja Isusove riječi obećanja zajedno s nalogom „Ovo činite meni na spomen”, a ako tu svoju sigurnost želi izraziti epikletskim zazivom, onda to može činiti samo nakon spomena obećanja. To bi bio „pravilan” redosljed u euharistijskoj molitvi.

Budući da se posljedice polemike između Istoka i Zapada još osjećaju u zapadnoj teologiji i praksi, sastavljači novih euharistijskih molitava odlučili su se za kompromisno rješenje: epiklezu su razdvojili na dva dijela, od kojih je onaj što traži posvećenje stavljen ispred izvještaja o ustanovljenju a onaj koji traži plodove pričesti stavljen je iza njega. to je rješenje novost u liturgijskim predajama: u svim anaforama (jedino je Rimski kanon u tom pogledu nejasan) iza izvještaja o ustanovljenju nalazi se uvijek potpuna epikleza koja istodobno traži posvećenje darova i plod u onima koji budu blagovali od tih posvećenih darova.

S obzirom na strukturu glavna razlika između Rimskog kanona i novih euharistijskih molitava jest u tome što su u ovim posljednjima spomen i zagovori stavljeni na sam kraj a u Rimskom kanonu nalaze se na različitim mjestima (*Te igitur* i *Communicantes* prije izvještaja a *Hanc igitur* i *Nobis quoque* poslije njega). Zato su nove molitve mnogo linearnije i preglednije. Pogledajmo sada pojedine elemente. To su:^{27 b}

1. Uvodni dijalog
2. Predslovlje
3. Svet
4. Izvještaj o ustanovljenju
5. Anamneza
6. Epikleza
7. Zagovori
8. Završna doksologija

1. *Uvodni dijalog*. U svim liturgijama postoji ovaj dijalog između predsjedatelja i zajednice. Na početku je uvijek pozdrav. U njemu se redovito vidi mnogo više od obična pozdrava. Podrazumijevani grčki glagol u prvom dijelu izricao bi tvrdnju a ne želju. Dakle: Gospodin jest s vama. Bila bi to neka vrsta blagoslova i navještaja Božjeg plana spasenja zajednici okupljenoj na molitvu, navještaj da je anafora taj plan spasenja koji se sada ostvaruje u sakramentalnom znaku. Već u tom naizmjeničnom pozdravu zajednica se prepoznaje kao euharistijska zajednica. U odgovoru „I s duhom tvojim” istočnjaci vide ulogu Duha Svetoga, Duha koji djeluje po čovjeku grešniku i svojom svemoću prekriva njegov čin i čin zajednice. Takvo tumačenje grčkog izraza nije možda utemeljeno filološki ni povijesno, niti je prilagođeno semitskoj misli, ali sadrži za euharistiju važnu teološku istinu.

^{27b}. U ovom dijelu obilno se služim bilješkama s predavanja T. FEDERICIJA o istočnim anaforama.

Dijalog se nastavlja pozivom „Gore srca”. Komentatori i tu vide važnu teološku liturgijsku istinu. Prema NZ postoji vječna nebeska, kozmička liturgija – liturgija hvale, zahvale i klanjanja koju slavi eshatološka zajednica spašenih (usp. Heb i Otk). Zemaljska je liturgija u određenoj vezi s nebeskom, bilo da se nebeska „snizuje” do naše zemaljske bilo da se zemaljska „uzdiže” do nebeske.

U pozivu koji slijedi hrvatski su prevodioci uzeli izraz „dati hvalu”. Latinski izvornik ima *gratias agere*, što je prijevod grčkog *eucharistein*. Oba izraza označuju u prvom redu zahvaljivanje, a uključuju i hvalbeni vid (hvaljenje, priznavanje, veličanje).

Dijalog se nastavlja svečanim odgovorom „Dostojno je i pravedno”. Pridjev „dostojan” (*dignus, axios*) upotrebljavao se u starini u vrlo svečanim zgodama (pri proglašenju cara aklamacijom, pri izboru biskupa, pri proglašenju neke saborske odluke i sl.). Tu svečanost riječ zadržava i ovdje.

2. *Predslavlje*. Predslavlje je danas prvi dio euharistijske molitve u kojem se slavi Bog i gdje osobito dolazi do izražaja zahvala Bogu za čitavo djelo spasenja ili za neki njegov posebni vid. Latinska riječ *praefatio* nije posve jasna, a upotrebljavala se u vrlo različitim značenjima. Nekoć je vjerojatno označavala i cijelu euharistijsku molitvu. Tu predmetak *prae-* nema vremensko nego mjesno značenje, ne označava dakle čin prije nekoga drugog čina, nego čin pred nekim, pred zajednicom. Primijenjeno na molitvu, nije to bilo koja molitva nego svečana molitva-navještaj za vrijeme bogoštovnog čina.²⁸ U tom smislu mogao bi to biti dobar naziv za cijelu euharistijsku molitvu, ali je također dobar i za njezin prvi dio, koji u hrvatskom zovemo predslavlje.

Možda je najviše promjenljivost predslavlja dovela do toga da se ono na neki način odvojilo od ostalog dijela euharistijske molitve. Međutim, ovaj dio toliko je važan da bez njega nema euharistijske molitve. Promjenljivost i prilagodljivost slavlju i liturgijskom vremenu još više mu povećava značenje. U rimskoj liturgiji, prema Rimskom kanonu, sav se hvalbeno-zahvalni dio nalazi u predslavlju.

Struktura predslavlja ostala je ista i u novom misalu: sastavljeno je od uvodnog, zaključnog i središnjeg dijela. Uvodni dio čini predslavlje formalnim i svečanim. Izriče se prvi motiv zahvale. U latinskom izričaju dobro je sačuvano rimsko, pravničko poimanje religije: *Vere dignum et iustum ist, aequum et salutare...*

Središnji dio ujedno je i najvažniji. Tu se potanko nabrajaju Božja djela, motivi zahvale. Zahvala ne dolazi od naše inicijative nego je uzrokovana iskustvom Božjih darova, osobito onih u Kristu, a i ona sama Božji je dar („Tvoj je dar što smo ti zahvalni”). Novi misal znatno je obogaćen predslavljima u usporedbi s prethodnim misalom. Prethodni je imao samo 14 predslavlja a sadašnji ih ima 86, s time da su mnogi nacionalni misali unijeli i druge tekstove. U svom središnjem

28. O značenju pojma opširno govori E. MAZZA, *Le odierne preghiere* 55–62.

dijelu svako predslavlje navodi i poseban motiv zahvale. Struktura, međutim, uvijek ostaje ista: spominje se Božji dar i čovjek odgovara hvaleći Boga; jedinstvenim činom hvali se Bog i njegov dar. Hvaliti darovatelja i njegov dar znači reći da je on ugodan i prihvaćen. Prihvatiti dar znači ostati zauzet. To je logika dara. Dar se ne može odbiti. Odbijanje ne ostavlja čovjeka neutralnim, ono stvara negativan odnos između darivatelja i onoga koji odbija dar.²⁹

Završni dio predslavlja prijelaz je pjesmi-pokliku Svet, svomu logičkom zaključku. Time se povezuje zemaljsko slavljenje s nebeskim.

3. *Svet*. Usprikos naravnoj vezi predslavlje — Svet, ona ne postoji otpočetak. „Svet” je u rimsku liturgiju uveden relativno kasno. U euharistijskoj molitvi koju nalazimo u *Apostolskoj predaji* ne nalazimo te pjesme a nema joj traga ni u vrijeme sv. Ambrozija.³⁰ „Svet” je u Rimski kanon uveden po svoj prilici u 5. stoljeću, što bi značilo da je Rimski kanon još bio otvoren većim promjenama. Tijekom najnovije liturgijske obnove, kada se govorilo o Hipolitovoj anafori, postavljalo se i pitanje treba li uvesti „Svet” koji u njoj nije bio. Bilo je i protivnih glasova, no „Svet” je ipak uveden.

4. *Izveštaj o ustanovljenju*. O njegovoj ulozi već se govorilo zajedno s ulogom epikleze. Ovdje se može reći još koja riječ o njemu kao sastavnom dijelu euharistijske molitve. Izveštaj o ustanovljenju na zgodan način povezuje već jednom zauvijek u Kristu ostvarenu povijest spasenja s onim što se na sakramentalni način nudi onima koji žele biti Isusovi učenici. Pjesma Svet, koliko god bila opravdana, na neki način prekida linearnost govora — ovdje je potrebna nova molitva koja ono prethodno povezuje s izvještajem i s onim što slijedi. Vidjet ćemo kako je to u II. euharistijskoj molitvi (u IV. je ta molitva najopširnija, što je i razumljivo jer ona je najsličnija istočnim anaforama).

5. *Anamneza*. Anamneza što slijedi iza izvještaja o ustanovljenju jest anamneza u užem smislu riječi. Ona sažima sve druge anamneze. Slijedi odmah prinošenje darova koji su, prineseni na Kristov spomen, istodobno znak Kristove žrtve i žrtve Crkve. Subjekt je prinošenja cijela Crkva, Rimski kanon to jasno ističe: „Mi sluge tvoje i tvoj sveti puk.”

29. Usp. Isto. 65–66.

30. O uvođenju Sveta u Rimski kanon usp. P. — M. GY, *Le Sanctus romain et les Anaphores orientales*, u: *Mélanges liturgiques offerts au R. P. Bernard Botte* (Louvain 1972), str. 167–174; E. MAZZA, *Le odierne preghiere* 70–72.

6. *Epikleza*. I o epiklezi je već dosta rečeno. Njoj je ovdje pravo mjesto. Ne traži se samo da darovi budu ispunjeni Duhom Svetim nego da se i sami vjernici ujedine u zajedništvo Duha, tj. da i oni, ispunjeni istim Duhom, postanu Bogu ugodna žrtva, sjedinjena s Kristovom žrtvom. Zato istočnjaci vjeruju da je tek sa zazivom Duha Svetoga prinos spreman, da je žrtva pripravljena i prihvaćena i da je zajednica učinjena dostojnom sudjelovanja u žrtvi (dotle se mnogo puta isticala nedostojnost). Polemika koja je govor o epiklezi svela na dogmatsku raspravu o njezinoj pretvorbenoj vrijednosti uzrokovala je znatnu duhovnu štetu i za Istok i za Zapad.

7. *Zagovori*. Već u samoj epiklezi sadržani su svi zagovori. No ovdje se oni više ili manje potanko razvijaju. Žrtva je već prinesena i prihvaćena i Crkva upravo sada osjeća najveću sigurnost da nijedna molba neće biti odbijena. Kristova žrtva predviđena je za sve, zato Crkva sada u nju želi uključiti sav svijet, sav svemir – ona moli za sve potrebe svijeta, za žive i mrtve. Žrtva Crkve s Kristovom žrtvom uzdiže se k Bogu hvaleći ga i vraća se noseći Crkvi Duha. Tu se najbolje vidi kako Crkva čini euharistiju a euharistija Crkvu.

Sa zgovorom je tijesno povezan još jedan element: zajedništvo cijele Crkve, putujuće i proslavljene (usp. zajedništvo svetih).

6. *Završna doksologija*. Doksologija se proteže kroz cijelu euharistijsku molitvu, a na završetku je doksologija u pravom smislu riječi. Time euharistijska molitva dobiva svoju pravu strukturu: Bogu se iskazuje hvala i zahvala; da se to učini dostojno, potreban je Duh Sveti; da se cijelo slavlje dostojno privede kraju Bog treba da bude slavljeno (doksologija). Još jedanput se stavlja u središte jedini posrednik, Krist (Po Kristu i s Kristom. . .).

(Nastavit će se)

